

Analyse af tekster

At analysere betyder at "op-løse" eller skille ad i mindre dele. Og det er netop, hvad man gør, når man analyserer tekster i dansk. Man ser på tekstens enkelte dele. Er det en novelle, det drejer sig om, kan man f.eks. undersøge, hvordan den er opbygget, hvilke personer der optræder i den, hvilket ordvalg der er benyttet osv. Analysen af disse enkeltdele bidrager til, at man bedre er i stand til at forstå hele teksten. Er der tale om en nyhedsartikel fra en avis, kan man se på, hvilke typer af kilder der er brugt, hvordan den er opbygget, hvilket sprog der er brugt osv.

En analyse må imidlertid ske på baggrund af nogle valg. Den må have et fokus. Man kan ikke analysere alle dele af en tekst; så bliver man aldrig færdig. Efter den første gennemlæsning af teksten har man som regel allerede en fornemmelse af, at der er nogle dele, der er vigtigere at se på end andre. Ofte vil grundlaget for denne udvælgelse bestå i, at man allerede har set nogle mønstre i teksten og har en hypotese om, hvad den vil sige, eller man har opdaget, at nogle ting springer i øjnene som særligt karakteristiske ved teksten. Evnen til at udvælge, hvad der er væsentligt at se på i en bestemt tekst, er dog også noget, der netop skal udvikles i dansktimeerne gennem mødet med mange forskellige tekster.

Fortolkning af fiktionstekster

Er der tale om en fiktionstekst, f.eks. en roman eller en spillefilm, vil analysen typisk munde ud i, at man forsøger at formulere en samlet fortolkning af teksten. Ordet fortolkning bruges i danskfaget om den sammenfatning eller syntese af tekstens enkeltdele, der foretages efter analysen, og som forsøger at indfange og forstå tekstens mening eller grundidé - dvs. hvad teksten grundlæggende vil sige. I stedet for udtrykket "tekstens mening" taler man i danskfaget om tekstens tema. Temaet vil ofte kredse om en eksistentiel (almen) problematik eller grundkonflikt, som kendetegner det at være menneske.

Det er karakteristisk for fiktionstekster, at tekstens mening eller tematik ikke altid åbner sig for læseren med det samme. Den er ofte underforstået, skal læses mellem linjerne, eller gemmer sig på et dybere plan i teksten.

H.C. Andersens fortælling *Kejserens nye klæder* fra 1837 handler om to vævere, der overbeviser kejseren om, at de kan væve klæder til ham, som er usynlige for dem, der ikke duer til deres embede. Alle bliver narret, bortset fra et lille barn, der udbryder: "Men han har jo ikke noget på!", da han ser kejseren. Eventyret handler om en kejser, der har problemer med sine uduelige embedsmænd, men temaet i eventyret er menneskers manipulerbarhed. Det er den grundidé eller mening, som eventyret er bygget op omkring, og som handlingen i eventyret kredser omkring og er et billede på.

HC Andersen: Kejsarens nye klæder, 1837.

Fortolkningen kan bevæge sig et skridt videre og sætte teksten i relation til noget uden for teksten selv og dermed til den **kontekst**, den er skrevet ind i. Man kan f.eks. se teksten i lyset af, hvilken historisk periode den er fra, hvem forfatteren er, hvilken genre den tilhører, hvilke andre tekster den ligner osv. Man taler da om, at man **perspektiverer** teksten. Ofte er det først, når man på denne måde ser teksten i lyset af en større kontekst, at man bliver helt klar over, hvilke fortolkningsmuligheder der ligger i teksten.

Hvilken fortolkning er den bedste?

Hvordan kan man vide, hvilken fortolkning af en tekst der er den bedste? Spørgsmålet dukker ofte op i undervisningen. For det første må man svare, at den bedst mulige fortolkning af en tekst er den, der giver den mest sammenhængende og meningsfulde forståelse af tekstens enkeltdele. For det andet må man sige, at tekster sagtens kan give anledning til flere fortolkninger, men ikke alle fortolkninger kan lægges ned over en tekst. Der vil altid være nogle, der er bedre end andre.

Form og indhold

Tekster har både form og indhold. I en novelle er det f.eks. ikke nok blot at have fokus på indholdet, på hvad novellen handler om, og hvad der f.eks. sker mellem personerne; man må også have fokus på formen – dvs. **hvordan** novellen er skrevet. Her kan man f.eks. se på, hvilken fortællertype, der er valgt, hvilket særligt ordvalg, der præger teksten, eller hvilke sproglige billeder, der anvendes i teksten. Formen præger indholdet og har betydning for, hvordan vi oplever det, der fortælles. Laver man en analyse af et læserbrev i en avis, er det heller ikke nok blot at se på indholdet og på, hvad afsenderen siger. Nok så afgørende er det at se på, hvordan læserbrevet siger det, det siger. Hvordan er det opbygget? Bruges der et særligt ordvalg? Er der en særlig tone i læserbrevet? Det samme gælder en reklameanalyse. Én ting er at finde frem til, hvad en reklame handler om og gerne vil sælge; en anden ting er at se på, hvordan den gør det. Hvilke billeder benytter den? Hvordan hænger billede og tekst f.eks. sammen i reklamen?

Epik: Episke tekster er traditionelt kendetegnet ved at have en handling, der kredser om en eller flere konflikter. De er fortalt af en fortæller, og siden 1800-tallet har de typisk benyttet et såkaldt prosasprog, der kommer tæt på normalsproget. Før 1800-tallet var mange episke tekster skrevet på vers. Romanen er den mest omfattende af de episke tekster. Den dækker traditionelt over et langt hændelsesforløb med flere handlingstråde og inddrager ofte mange personer i fortællingen. Heroverfor står en anden episk tekst, nemlig novellen, der typisk kun præsenterer os for en enkelt begivenhed eller et begrænset tidsrum i nogle menneskers liv.

Lyrisk: I modsætning til den episke genre er lyrikken kendetegnet ved sit fokus på stemningsbeskrivelser, tanker og følelser. Her er det ikke handling, der er det centrale, men tværtimod er der ofte tale om fravær af handling, og det er i stedet et bestemt øjeblik eller et bestemt stemnings- eller tankeforløb, der er i centrum. Sproget i lyrikken er karakteriseret ved at være forskelligt fra normalsproget. Det benytter mange sproglige billeder og figurer, kan være springende i sin form, med overraskende ordsammenstillinger, og er ofte præget af musiske virkemidler som rytme og rim.

Drama: Et drama er kendetegnet ved at skulle opføres på en teaterscene, og i stedet for at blive fortalt, bliver handlingen vist på scenen af skuespillere. Virkemidlerne i dramaet er ikke blot dialogen, men også scenografien, kostumerne og skuespillernes kropssprog. Dramaet kredser som regel om en enkelt konflikt, der skal overvindes i løbet af den begrænsede tid, stykket varer. Under genren drama kan man tilføje spillefilm og tv-serier, fordi de har mange af dramaets genretræk. Spillefilm og tv-serier har imidlertid også meget til fælles med romanen, fordi de netop har frigjort sig fra teatrets lille scene, hvor alt skal foregå, og er i stand til at lave handlingsforløb på tværs af tid og rum på en måde, som svarer til, hvad romanen kan.

2. Litterær analyse af digte

Husk at give eksempler og begrunde dine svar til de enkelte punkter med henvisning til bestemte steder i teksten.

- **Præsentation af digtet:** Hvem har skrevet digtet, hvilken titel har det, og hvornår er det skrevet?

Hvad? (analyse af indhold)

- **Genre (side 80):** Er der tale om et traditionelt eller et moderne digt? Er der tale om brugslyrik eller centrallyrik?
- **Motiv (side 38):** Hvad er digtets motiv eller motiver? Kærlighed, sorg, længsel, rejse, barndommens land, paradys, ensomhed m.m.
- **Den ydre verden (side 42):** Hvordan beskrives den ydre verden? Får vi noget at vide om tid (tid på året eller døgnet) eller er begivenhederne i digtet løstrevet fra en bestemt tid? Får vi noget at vide om sted og miljø (geografisk, socialt)? Får vi noget at vide om rummet? Er det hårdt eller blødt, varmt eller koldt, stort eller lille, levende eller dødt? Er det fyldt med farver? Er det et naturrum eller et kulturrum? Tilhører det dyreriget eller planteriget? Er det et overnaturligt rum (himmel, helvede, ånder)? Er der personer tilstede i digtet?
- **Den indre verden:** Hvad får vi at vide om fortællerens eller jeg'ets indre verden? Er det følelser eller stemninger, der dominerer den indre verden (glæde, håb, frygt eller fortvivelse)? Er det tanker og refleksioner (erindringer, overvejelser, fantasier, forventninger)? Er det fornemmelser (anelser)? Eller er det først og fremmest iagttagelser og sansninger? I så fald, hvilke af de fem sanser dominerer (syn, hørelse, smag, lugt, følesans)? Hvem er fortælleren (side 81) i digtet?

Hvordan? (analyse af form)

- **Ydre komposition:** Hvordan er digtet opstillet? Hvordan fremtræder det rent grafisk? Består det af strofer? Hvor mange? Er der tale om lange eller korte verslinjer? Er en særlig tegnsætning dominerende (f.eks. ingen tegn overhovedet eller stort begyndelsesbogstav ved starten af hver verslinje)? Står enkelte eller flere ord med kursiv eller med store bogstaver?
- **Indre komposition (side 51):** Er der tale om et tidsligt forløb i digtet, f.eks. fra morgen til aften, fra nat til dag, fra forår til efterår? Er der tale om en kontrastopbygning? Er digtet logisk argumenterende? Er digtet opbygget efter et fast system? Eller er der tale om en pludselig vending eller pointe i digtet, evt. til sidst?
- **Sproglige billeder (side 122):** Undersøg, om der er markante eller gennemgående billeder i digtet (metaforer, sammenligninger, symboler m.m.), og om de benytter særlige kildeområder? Hvilke sanser dominerer f.eks. i billederne? Forbinder de digtets ydre og indre verden?

- **Sproglige figurer** (side 123): Undersøg, om digtet anvender bestemte sproglige figurer. Benyttes f.eks. gentagelsesfigurer i form af anaforer eller dramatiske figurer i form af udråb?
- **Rim og rytme** (side 141): Undersøg, om digtet indeholder rim, f.eks. enderim eller bogstavrim, og om der er særlige rimmønstre i digtet. Undersøg om digtet er rytmisk opbygget, og om rytmen, dvs. placeringen af trykstærke stavelser, er varieret eller ej? Sker der eventuelt forandringer i rytmen i løbet af digtet? Benytter digtet sig af bestemte rytmiske figurer? Rim og rytme tilfører digtet en særlig musikalitet og kan skabe forskellige former for bevægelse og stemning.
- **Sætningsopbygning** (side 127): Undersøg, om der er noget specielt ved sætningsopbygningen, f.eks. ufuldstændige sætninger, som kan afspejle følelsesmæssig uro, korte sætninger, der f.eks. kan etablere en tempofyldt stemning, eller sætninger, der deles af to eller flere verslinjer (enjambement).
- **Ordvalg** (side 111): Er ordvalget knyttet til bestemte semantiske felter (side 106)? Bruges der dagligdags, sjældne, gammeldags, fremmedartede, slangprægede, højtidelige eller sjove ord? Benyttes der fortrinsvis konkrete eller abstrakte ord? Er der mange negativt eller positivt ladede ord, eller er sproget neutralt. Benyttes der ordnydannelser eller lydord?
- **Ordklasser** (side 134): Undersøg, om særlige ordklasser dominerer: især substantiver, verber og adjektiver. Er digtet f.eks. domineret af mange abstrakte eller konkrete substantiver, af sammensatte substantiver, af tilstandsverber, sanseverber eller handleverber, eller af beskrivende eller vurderende adjektiver?
- **Digtets tone** (side 148): Er der en særlig tone i digtet (hverdagsagtig, vred, højtidelig, sentimental, nalv, humoristisk, stille, larmende, sprudlende, ironisk, alvorlig, m.m.)? Hvad frembringer digtets særlige tone?
- **Digtets stil** (side 147): Er der tale om en særlig kunstnerisk stil (realistisk, romantisk, impressionistisk, ekspressionistisk, surrealistisk, modernistisk m.m.) Benyttes sproget på en særlig måde? Er der tale om høj eller lav stil?

Fortolkning:

- **Tema** (side 67): Hvilke forslag har du til tekstens tema eller temaer. Et tema kan ofte aflæses af de modsætninger, der optræder i digtet. Vær desuden opmærksom på, om titlen kan sige noget om digtets tematik. Se på, hvilken betydning formen og valget af sproglige virkemidler har for indholdet. Undersøg, hvordan den ydre og den indre verden er forbundet i digtet. Hvis der er tale om et lyrisk jeg, fungerer den ydre verden ofte som en konkretisering eller et billede på jegets indre verden, eller mødet med den ydre verden eller sansningen af den fremkalder indre forestillinger og stemninger?
- **Perspektivering** (side 69): Hvordan placerer digtet sig i forhold til den tid, det er skrevet i og den litteraturhistoriske periode, det tilhører? Har det ligheder med andre tekster fra perioden eller fra andre perioder?

Digt

Digte tilhører den lyriske genre. Digte kan man dels kende på, at de består af en række verslinjer af afgrænset længde, der ofte er sat sammen i strofer med et antal verslinjer i hver strofe, dels på at de anvender forskellige musiske virkemidler som rytme og rim.

Man kan man skelne mellem **traditionelle digte**, der har en bunden versform (side 142), er bygget op omkring faste strukturer for rim og rytme og overholder sproglige normer for retstavning og syntaks, og **moderne digte**, der har en mere fri versform, kan være helt uden rim og eksperimenterer med både rytme og sprog.

Digte kan desuden opdeles i forskellige genrer i forhold til deres indhold. Der kan være tale om **brugslyrik**, der har et bestemt politisk, religiøst eller underholdningsmæssigt formål og en bestemt modtager (folkeviser, lejlighedsdigt, hyldestdigt, politisk kampsang m.m.). Der kan være tale om **centrallyrik**, der kredser om det lyriske jeks personlige oplevelser, følelser og tanker. Og der kan endelig være tale om **interaktionslyrik**, der i modsætning til både brugslyrikken og centrallyrikken ofte er langt mere kaotisk og montage-agtig opbygget, præget af det hverdagslige og talesproglige og sammensat af flere stemmer og sociale situationer, der interagerer med hinanden.

Man taler om **prosadigte** eller prosalyrik, når sproget og sætningsopbygningen i digtet nærmer sig det normalsproglige. Ofte vil prosadigte have mere fokus på handling end på at formidle en stemning. Både den såkaldte **knækprosa** fra 1970'erne og mange nutidige **rap-tekster** har karakter af prosadigte, også i den forstand at de har fokus på handling og historiefortællen.

Endelig bruger man betegnelsen **figurdigte** om digte, der kombinerer indholdet med et grafisk udtryk, som det f.eks. sker i Bønnelyckes figurdigt *New York* fra 1918.

Hvem fortæller i et digt?

Det lyriske jeg: I centrallyriske digte møder vi et lyrisk jeg, der sanser den ydre verden og åbner for en indre verden af tanker og følelser. Det lyriske jeg kan være til stede direkte som et jeg i digtet, eller det kan være et underforstået jeg, der taler, men ikke viser sig selv direkte i digtet. Det lyriske jeg er digtets stemme eller tone og hele oplevelsesperspektiv. Principielt er det lyriske jeg ikke lig med forfatteren. På den anden side må vi sige, at det lyriske jeg i flere tilfælde kan identificeres med forfatteren selv, fordi der ikke er tale om en "påtaget afsenderrolle", som vi typisk ser det i den episke tekst. Digtet er tværtimod et udtryk for tanker og følelser, digteren har haft. I nogle tilfælde kan det lyriske jeg optræde som en vi- eller man-fortæller. Det kan ses som et udtryk for digterens forsøg på at identificere sig selv med en større gruppe eller understrege det almene eller generelle i sine erfaringer. Det lyriske jeg kan undertiden henvende sig til et "du" i digtet (f.eks. den elskede) eller du'et kan selv få stemme og gå i dialog med jeget.

Mange stemmer: Optræder der mange stemmer/synsvinkler i en tekst, taler man om en flerstemmig eller polyfon tekst. Det kan især ses i den såkaldte interaktionslyrik, blandt andet hos Peter Laugesen, Pia Juul, Ursula Andkjær Olsen, Mette Moestrup, Asta Olivia Nordentoft, Lars Skinnebach m. fl., men også rappens tekster (se nedenunder) benytter sig ofte af flere stemmer.

Den alvidende fortæller: Fortælleren kan gå ind og ud af flere personers tanker og følelsesliv, kender deres fortid og sågar ofte deres fremtid. Den alvidende fortæller ved, hvad der foregår mange steder på én gang og kan desuden kommentere handlingen (forfatterkommentar) og henvende sig direkte til læseren. Vi kan møde den alvidende fortæller i folkeviser og flere former for brugslyrik.

- Livet lå foran ham (foran-bagved).
- Han var nær ved at slå hende (nær-fjern).
- Det lå ham fjernt at tænke sådan (nær-fjern).
- Han kunne ikke finde ud af opgaven (inde-ude).
- Desværre, det er jeg ikke særlig meget inde i (inde-ude).
- Hvilken vej mon udviklingen går? (kilde, vej, mål).

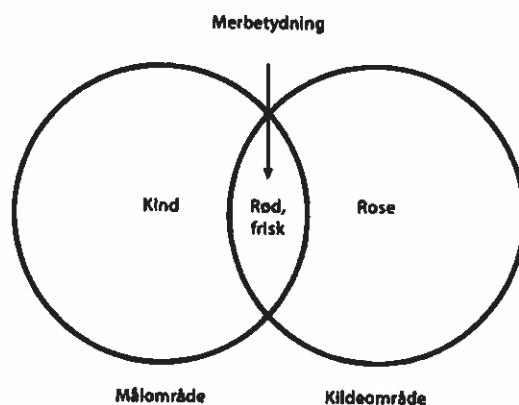
I vores kultur er orienteringsmetaforen op-ned særlig markant, fordi op ofte forbindes med noget positivt, mens ned forbindes med noget negativt.

- Hun svæver på en lyserød sky - Hun er helt nede i kulkælderen (Glad er op, sorg er ned).
- Han lever på bunden af samfundet (Høj status er op, lav status er ned).
- Det er høj kvalitet - Det er under lavmålet - Oppe i himlen - Nede i helvede (Godt er op, dårligt er ned).

Litterære metaforer

Det er karakteristisk for de litterære metaforer, at de ofte er særligt markante, nye eller overraskende for os. Mange forfattere undgår helst alt for velkendte metaforer fra dagligdagen. I stedet forsøger de at skabe nye metaforiske udtryk, som måske kan give læseren en ny oplevelse af noget velkendt eller anvendes til at forstå nye fænomener med. Litteraturen er således ofte udklækningssted for nye metaforiske måder at opleve og forstå verden på. Med tiden kan der så ske det, at nogle af de mere velkendte litterære metaforer finder anvendelse i dagligdagen.

- Rosenkind (Oehlenschläger).
- Morgenstund har guld i mund (B.S. Ingemann)

Metafor: Rosenkind.

Personifikation og besjæling

Mange litterære metaforer har karakter af personifikationer eller besjælinger. De to varianter af metaforen ligner hinanden i den forstand, at de begge handler om, at noget (målområde) tilskrives menneskelige evner eller egenskaber (kildeområde). Men for personifikationens vedkommende drejer det sig om, at **abstrakte begreber** tilskrives menneskelige evner eller egenskaber, mens **konkrete genstande** tilskrives menneskelige kvaliteter i besjælingen.

- Personifikation: Sorrig og glæde de vandre til hobe (Thomas Kingo).
- Besjæling: Se hvor Kæmpefloden nyder sin Bugtning! (Johannes V. Jensen).

Tingsliggørelse

Modsat, hvad der sker i personifikationen og besjælingen, gør den tingsliggørende metafor noget levende til en ting.

- Et hjerte af sten.
- Også sjælene manglede olie til deres lamper (Martin A. Hansen).

Navngivningsmetafor

I denne type metafor påstås det, at to ting er identiske. Det er ikke blot en sammenligning, som vi skal se på senere. Navngivningsmetaforen sætter et lighedstegn mellem kildeområde og målområde.

- Hun er en dejlig sild.
- Han var en lækker steg.
- Han var ikke den skarpeste kniv i skuffen.

Opgaver til metaforer

1. Pararbejde: Start med personifikation og besjæling og lav to af hver metafortyper ovenfor. Bland dem I har lavet og byt med et andet par. Se på deres metaforer, bestem hvilke metafortyper, der er tale om i de enkelte tilfælde, og notér kildeområde, målområde og merbetydning for hver af dem. Gå derefter sammen alle fire og diskutér, hvad I har fundet frem til. Tvivlstilfælde behandles på klassen.
2. Grupperarbejde: Find eksempler på brug af metaforer i dagens avis og forsøg at indplacere metaforerne i forhold til de forskellige metafortyper. Bestem kildeområde, målområde og merbetydning. Se især efter i overskrifterne.

3. Individuel opgave: Find metaforer i Schack Staffeldts digt *Indvielsen* (1804). Undersøg hvilken type metaforer, der dominerer, og giv ud fra din viden om romantikken et bud på, hvorfor de dominerer.
4. Gruppearbejde: Find metaforer i Johannes V. Jensens digt *Hvor smiler fager den danske kyst* (1925). Undersøg, hvilket kildeområde metaforerne primært benyttes. Diskutér til slut, hvilken betydning valget af kildeområde har.
5. Individuel opgave: Undersøg, hvilken strukturel metafor der bruges i *Duel med blød stil og hårde angreb* fra Politiken d. 2.11.2007. Se desuden på, om der benyttes andre sproglige billeder i artiklen.
6. Gruppearbejde: Find ud af, hvilke idiomer Ursula Andkjær Olsen leger med og fordrejer i digtet *Minder fra samfundet* fra digtsamlingen *ATLAS over huller i verden* (2003). Overvej, hvilken effekt det har, og hvad Ursula Andkjær Olsen vil sige med digtet.
7. Skriveopgave: Skriv en kort fortælling om kærlighed, hvor du bruger haven og plantedyrkning som kildeområde for de metaforer, du bruger.
8. Individuel opgave: Lav to semantiske felter. Et for ordet vinter og et for ordet sorg. Skriv et digt om sorg, hvor du bruger ordene i det semantiske felt for vinter som kildeområde til at beskrive eller benævne sorgen.

Sammenligninger

I sammenligningen overføres der som i metaforen betydning fra et kildeområde til et målområde, og de to sproglige billeder er da i princippet også opbygget på samme måde. Blot indeholder sammenligningen et forbindende "som" eller "ligesom" mellem de to områder, der understreger en lighed mellem dem.

- Dit hår var som støv fra kakaotræernes frugter (Sten Kaalø).
- Han er dum som en dør.
- Min elskede er som en rose.

Symboler

Symboler er i sin bredeste betydning blot tegn eller signaler, der står for noget andet. I vores danskfaglige sammenhæng kan vi imidlertid forstå symbolet som en særlig metafortype, hvor ord, ting eller levende væsener ikke blot har en bogstavelig betydning, men også en overført eller metaforisk betydning. En due er f.eks. både en due og kan samtidig være et symbol på fred, liljen er en lilje, men symboliserer ofte skønhed og uskyld, og en ugle møder vi ofte som et symbol på klogskab. I det sidste tilfælde er uglen kildeområde og klogskab er målområde. Læg mærke til, at målområdet ikke optræder i forbindelse med symboler. Det er underforstået. Man kan skelne mellem to forskellige former for symboler.

Kulturbestemte symboler, dvs. symboler som mennesker inden for den samme kultur er fælles om:

- Hjerte
- Due
- Kors
- Ugle
- Lilje

Kontekstbestemte symboler, dvs. symboler som er bestemt af den sammenhæng – den tekst, reklame, film m.m. – de står i:

- I Martin A. Hansens novelle *Paradisæblerne* fra 1953 bliver "et puf i ryggen" et symbol på forsynet og Gud.
- I Michael Strunges digt *Gennem natten gennem byen* fra 1982 bliver toget og de ti tomme vogne, der kører ud over kajen, et symbol på civilisationens undergang.
- I Tolkiens *Ringenes herre* fra 1955 bliver ringen et symbol på ondskab og magt.

Metonymier

Metonymien henviser til en ting med en anden ting, der er forbundet med den. Man siger ofte, at hvor metaforen bygger på lighed, bygger metonymien på nærhed.

- Jeg mødte kun sure miner (del for helhed).
- Han har været i Amerika (helhed for del).
- Glæden blussede fra hans kinder (virkning for årsag).
- Hele bussen jublede og sang. (rum for indhold)

Når man benytter metonymien, peger man på, at et træk ved eller en del af en genstand er særlig interessant, sigende eller måske komisk. Især metonymien **del for helhed** (synekdoke) møder man i mange både ekspressionistiske og impressionistiske tekster. I de sidste benyttes de ofte til at understrege det hektiske storbyliv og den i virkeligheden meget springende og fragmenterede måde, vi oplever vores omverden på.

- Et Mylr var der af Hætter, der skreg, og forbitrede Ægtemandsstokke, der demonstrerede (Herman Bang).
- Imidlertid forlystede nogle kapper sig (Tom Kristensen).

Del for helhed bruges desuden hyppigt i film. Der zoomes måske ind på den ængstelige persons nervøse hænder, eller vi ser et par fødder, der går op ad trappen til et værelse, hvor der om lidt sker et mord. Vi ved ikke, hvem fødderne tilhører. Det giver en dramatisk effekt, at vi har en del-viden, men ikke kender helheden.

Opgave til idiommer og ordsprog

1. Pararbejde: Hvad betyder følgende idiommer og ordsprog:

- Dér ligger hunden begravet.
- Tomme tønder buldrer mest.
- De passer som fod i hose.
- Små gryder har også ører.
- Sælg ikke skindet, før bjørnen er skudt.
- Sæt ikke dit lys under en skæppe.
- Tro kan flytte bjerge.
- Man skal ikke kaste med sten, når man selv bor i et glashus.
- Man kan ikke både blæse og have mel i munden.

Oversigt over sproglige billeder

Betegnelse	Definition	Eksempel
Metafor	Beskriver et fænomen ved pege på visse lighedstræk med et andet fænomen.	Sorgens tunge læs
Personifikation	Abstrakte begreber (kærlighed, frihed, sorg m.m.) tilskrives menneskelige evner eller egenskaber.	Sorrig og glæde de vandre til hobe.
Besjæling	Konkrete genstande (måne, hav, smil m.m.) tilskrives menneskelige evner eller egenskaber.	Se hvor Kæmpefloden nyder sin Bugtning!
Sammenligning	Beskriver et fænomen ved at pege på visse lighedstræk med et andet fænomen. Sprogligt benyttes "som", "som om" eller "ligesom".	Sorgen er som et tungt læs.
Metonymi	Henviser til en ting med en anden ting, der er nær ved eller forbundet med den.	Jeg mødte kun sure miner.
Symbol	Ord eller ting, der ikke blot har en bogstavelig betydning, men også en overført eller metaforisk betydning.	Rose, flag, hjerte, ugle.

4.3 Sproglige figurer

Sproglige figurer er særlige måder at sætte ord sammen og bygge sætninger op på. De udgør et stilistisk træk ved teksten og er med til at adskille den fra det normalsproglige. Man kan møde sproglige figurer i alle slags tekster. Men de bliver i særlig grad anvendt og bevidst udnyttet i digte og taler, men også inden for journalistikken og i reklamen møder vi dem hyppigt. De kan give teksten rytme og farve. De fungerer ofte som en æstetisk udsmykning af teksten, men de er også med til at underbygge argumentationen og overbevise læseren eller lytteren om budskabet. I den forstand har sproglige figurer en vigtig retorisk funktion. Man skelner mellem gentagelsesfigurer, modsætningsfigurer og dramatiske figurer.

I Thomas Kingos (1634-1703) digt *Keed af Verden, og hier ad Himmelen* er der flere markante gentagelsesfigurer.

Hvad er det dog alt
Som Verden opsminker med fauer Gestalt?
Det er jo kun Skygger og skinnende Clar,
Det er jo kun Bobler og skrattende Kar,
Det er jo kun Ise-skrog, Skarn og Fortred,
Forfængelighed,
Forfængelighed.

Thomas Kingo: *Keed af Verden, og hier ad Himmelen*. 1661. I: *Thomas Kingo: Samlede Skrifter Bd. 3*
s 214

Gentagelsesfigurer (rytmiske figurer)

Gentagelsesfigurer skaber rytme i sproget. Samtidig er de i stand til at understrege eller intensivere det sagte, og de hjælper desuden læseren eller lytteren med at huske det. I barokken blev der anvendt særligt mange gentagelsesfigurer i lyrikken.

Epizeuxis: et ord gentages to eller flere gange umiddelbart efter hinanden. Det bruges til at vise entusiasme eller understrege noget:

- Kærlighed, kærlighed, kærlighed er sjælen i al genialitet (Wolfgang Amadeus Mozart).
- Forfængelighed, forfængelighed (Kingo).

Anafor: flere sætninger eller led efter hinanden begynder ens:

- Brødre i livets taager/brødre i nøden på jorden (Gustav Munch-Petersen).

Parallel: flere sætninger eller led efter hinanden er næsten ens eller er konstrueret næsten ens:

- Det er jo kun Skygger og skinnende Glar. Det er jo kun Bobler og skrattende Kar (Kingo).

Epifor: flere sætninger eller led efter hinanden slutter ens:

- de så hende, gik hen til hende, fortalte hende.

Epanastrofe: (kædegentagelse) en sætning slutter med det samme som den næste begynder med:

- han var smuk, smuk som en...

Alliteration: (konsonantrim) Betonede stavelser begynder med samme konsonant:

- To tanter tog toget til Toftthøj.
- Skygger og skinnende Glar (Kingo).

Assonans: (vokalrim) Lydlig lighed mellem betonede begyndelsesvokaler eller betonede vokaler inde i ord:

- kødet skal hænge temmelig længe.

Trikolon: (tretrinsraket) remser med tre led:

- Fortæl mig det og jeg vil glemme. Lær mig det og jeg vil huske, Involver mig og jeg vil lære det (Benjamin Franklin).

Polyptoton: Samme ord gentages i forskellig form:

- Seklernes sekel (Bønnelycke).

Metabole: Ord gentages i omvendt rækkefølge:

- Natten drømmer, drømmer natten.

Asyndeton: (asyndese) Forbindelse af sideordnede ord eller sætninger uden brug af konjunktioner (og, eller). Figuren kan skabe tempo.

- Tepotten faldt, Tuden knak, Hanken knak af, Laaget er ikke værd at tale om, der er talt nok om det (H.C. Andersen: Tepotten).

Polysyndeton: (polysyndese) Forbindelse af ord eller sætninger med konjunktionen (og, eller) gentaget ved hver forbindelse. Bruges som et rytmisk virkemiddel, men kendes også fra talesproget. Se også sideordnede sætninger.

- Og Skoven var lys og lun af Sol og stor og meget stille (Johannes Jørgensen).
- Det var koldt, og det regnede, og der var mudder over alt, og vi gik i fire timer i solen.

Modsetsningsfigurer

Modsetsningsfigurer er et vigtigt virkemiddel, når det gælder om at fange tilhørernes opmærksomhed.

Antitese: sammenstilling af led og ord af modsat betydning:

- Sorrow og glæde, de vandre til hobe (Kingo).
- Dengang åndede alt fred og idyl, men så kom pesten.

Oxymoron: sammenknytter to størrelser, der er uforenelige:

- frygtelig dejlig.
- bittersød.
- offentlig hemmelighed.

Zeugma: sidestilling af to uensartede størrelser:

- han talte til ham med overbevisning i stemmen og dårlig ånde.

Paradoks: udtryk, der er selvmodsigende:

- I går gik der igen tolv år, hvor jeg ikke så dig (Henrik Nordbrandt).

Dramatiske figurer

De dramatiske figurer benyttes til at udtrykke følelser eller umiddelbare reaktioner, eller de bruges til at henvende sig til dem, der tales til.

Udbrud:

- Oh, Åh.
- Det er ikke til at holde ud!

Apostrofe: en henvendelse til en fraværende person, en gud eller et fysisk fænomen:

- Tak, tusind gange tak, O Gud (Thomas Kingo).

Retorisk spørgsmål: spørgsmål, som tilhørerne ikke behøver svare på:

- Hvem tør skrive, når kloden står stille? (Søren Ulrik Thomsen)

Selvkorrektion: hvor fortælleren/taleren bevidst afbryder sin egen tale for at rette sig selv:

- Han var glad for hende – nej, han elskede hende!

Opgaver til sproglige figurer

1. **Gruppearbejde:** Lad eleverne klippe sproglige figurer ud af henholdsvis Anders Fogh Rasmussens (fra hans tid som statsminister) og Dronning Margrethes taler (nytårstaler). Grupperne konkurrerer i, hvor mange forskellige sproglige figurer de kan finde.
2. **Pararbejde:** Find sproglige figurer i Statsminister Anders Fogh Rasmussens tale ved mindestenen for Flemming Juncker 4. maj 2004.
3. **Individuel opgave:** Lav begyndelsen til en konfirmationstale til jeres lillesøster, hvor I bruger sproglige figurer uden at overdrive.

4.6 Rim og rytme

Når man læser digte, bemærker man hurtigt, at ordene i de enkelte strofer ikke blot er valgt i kraft af deres betydning, men lige så meget fordi de er med til at skabe en særlig klang og rytme i digtet. De enkelte strofer kan være bygget op omkring en bestemt rytme, som gentager sig, og rytmen kan være understøttet af rim. Den faste rytme med rim, der gentages strofe efter strofe, møder vi dog typisk i ældre digte, mens moderne digte ofte eksperimenterer mere med rytmen og undgår faste rim.

Rim

Definitionen på rim er ganske enkelt, at man gentager en sproglyd. Rimtyperne kan deles i to hovedgrupper: stavelsesrim og bogstavrim.

Stavelsesrim knytter sig til stavelser og består i, at der er lydlig lighed mellem ords betonedede vokaler. Her skelner man mellem indrim og enderim. **Indrim** er rim inde i verslinjen. **Enderim** er rim for enden af verslinjen: Her kan der være tale om flere forskellige rimmønstre: parrim (AABB), krydsrim (ABAB), klamrerim (ABBA), men flere varianter er mulige. Vers, der ikke rimer, noteres med X.

Stavelsesrimene kan, som det f.eks. ofte sker i rappens tekster, have karakter af **multirim**, hvor man rimer på den samme stavelse flere gange (grille, teenagedille, bilde), af **dobbeltrim**, hvor to stavelser i hvert ord rimer (civilbetjent og senildement), af svævende rim, der rimer på tre stavelser (svævende, bævende) og af **ørerim**, der kun fungerer i kraft af udtalen og ikke af stavemåden (møl, sølv).

Bogstavrim knytter sig til bogstaver og består i, at der er lydlig lighed mellem to eller flere ords bogstaver. Her skelner man mellem allitteration og assonans. **Allitteration** (konsonantrim) er der tale om, når der er overensstemmelse mellem to eller flere ords begyndelseskonsonanter (Det går over stok og sten). **Assonans** (vokalrim) taler man om, når der er overensstemmelse mellem vokaler i to eller flere ord (Det skabtes vaklen).

I første strofe af Oehlenschlagers digt *Simon Peder* (1805) er der både indrim, enderim, allitteration og assonans.

Milde Morgenvinde, linde (indrim, allitteration)
 Kjøle heden Sommerluft (A)
 Kruse Havets Vande, blande (indrim, assonans)
 Sig med Lundens Blomster-duft. (A)

Adam Oehlenschläger: Simon Peder. I: Adam Oehlenschläger. Poetiske Skrifter I. Gyldendal, 1805. s. 453-57.

Rytme

Digte består af strofer, der igen består af vers af varierende længde. Skal man undersøge et digts rytme, må man se nærmere på antallet og fordelingen af trykstærke (-) og tryksvage (u) stavelser i de enkelte vers. Ofte vil man opdage mønstre af forskellig art. Antal og fordelinger kan gå igen fra strofe til strofe, men behøver ikke gøre det.

Bunden versrytme

Man skelner mellem bundne og frie vers. I de bundne vers vil man opdage, at der er tale om en tællelig rytme, der er organiseret efter faste mønstre. De enkelte verslinjer har et helt bestemt antal trykstærke (-) og tryksvage (u) stavelser med en bestemt fordeling. Antallet af trykstærke stavelser kaldes ofte slag, og hvis der som i verset "Dengang jeg drog af sted!" er tre trykstærke stavelser, taler man om et 3-slagsvers. Er der fire trykstærke stavelser i verset, taler man tilsvarende om et 4-slagsvers.

Desuden taler man om digtets **versefødder**. Versefødderne er bestemt af rækkefølgen af trykstærke og tryksvage stavelser i et vers. Der findes fire grundtyper af versfødder (jamb, trokæ, anapæst og daktyl), der giver forskellige rytmer.

Oversigt over versfødder

Rytme	Tegn	Eksempel
Jambe og jambisk rytme	u -	Farvel ◡ — Den danske mand er fredens mand ◡ — ◡ — ◡ — ◡ — <i>Jeppe Aakjær: Det danske brød på sletten gror (1920)</i>
Trokæ og Trokæisk rytme	- u	Huse — ◡ Underlige aftenlufte — ◡ — ◡ — ◡ — <i>Adam Oehlenschläger: Underlige aftenlufte (1811)</i>
Anapæst og Anapæstisk rytme	uu -	Grammatik ◡ ◡ — Er en fribytter ikke en sejler ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — <i>Tom Kristensen: Fribytter (1920)</i>

Rytme	Tegn	Eksempel
Daktyl og Daktylisk rytme	-uu	<p>Helvede — ∪</p> <p>Træt af dit favntag og udløst og lykkelig — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪</p> <p><i>Tom Kristensen: Diminuendo (1932)</i></p>

Bundne vers er typiske i ældre digte helt frem til begyndelsen af 1900-tallet. Folkeviserne består af strofer med bundne vers. Men også romantikerne, der ellers gør op med den klassiske tradition, hvorfra den bundne form stammer, benytter bundne vers.

Fri versrytme

De frie vers dukker op i digtningen i begyndelsen af 1900-tallet. De frie vers er ubundne, de enkelte strofer og vers har ikke et ens versfodsmønster, men derfor behøver de ikke være uden rytme af den grund. Rytmen opstår inden for de enkelte vers og kan forandre sig. Det møder vi ofte i nyere digtning.

I digtet *Henover himlen* (1981) fra samlingen *City Slang* af Søren Ulrik Thomsen (som musikeren Lars Hug satte musik til i 1984) mærker man tydeligt at en fast rytme går igen, men den følger dog ikke grundrytmerne fra de bundne vers.

Henover himlen sejler mit øje henover øjet sejler mit lys henover lyset sejler min blæst
 henover blæsten sejler min hånd henover hånden sejler min hud henover huden sej-
 ler min puls henover pulsen sejler mit blod henover blodet sejler min dag og min nat
 henover dagen og natten sejler mine år henover årene sejler min død.

Søren Ulrik Thomsen: Henover himlen. I: Søren Ulrik Thomsen: City slang, 1981.

Opgaver til rim og rytme

1. Pararbejde: Bestem rytmen (rækkefølgen af trykstærke og -svage stavelser) i Søren Ulrik Thomsens digt *Henover himlen* (1981).
2. Pararbejde: Undersøg brugen af rim og rytme i Tom Kristensens digt *Aften* (1920).
3. Skriveopgave: Skriv selv et digt, hvor du efterligner Tom Kristensens digt med hensyn til rim og rytme.
4. Gruppearbejde: Lav en video, hvor I oplæser Tom Kristensens digt *Landet Atlantis*. Knyt musik og/eller billeder til. Prøv at fange tonen i digtet, og følg den faste rytme, når I læser op, uden dog at markere den for voldsomt.

5. Grupperarbejde: Lav en sammenlignende sproglig analyse af Tom Kristensens digt *Aften* (1920) og Rudolf Broby-Johansens digt *Natlig plads* (1922) ved hjælp af vejledningen til sproglig og stilistisk analyse af litterære tekster. (side 272)